The Making of Biblical Womanhood

Stvaranje navodne „biblijske uloge žene“

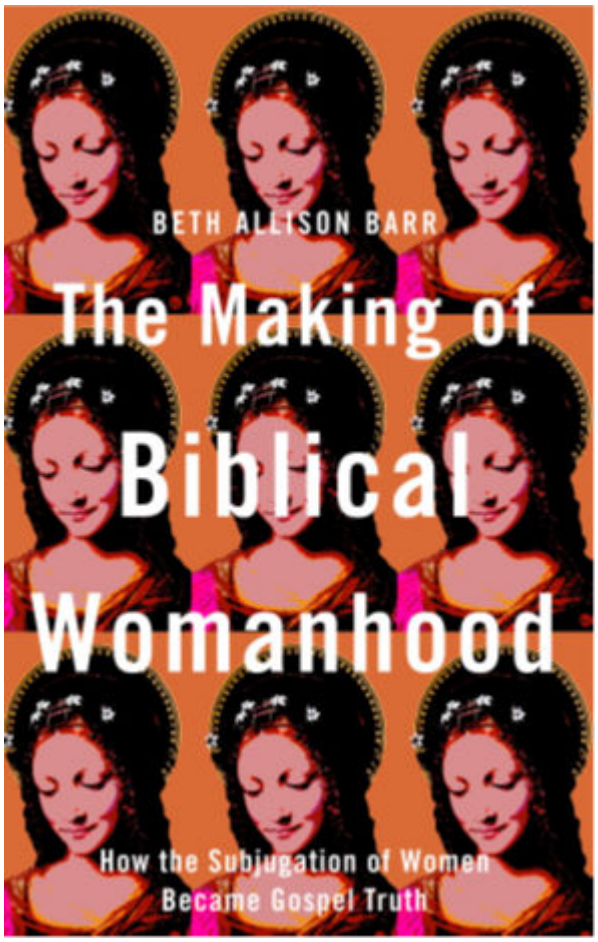
How the Subjugation of Women Became Gospel Truth

Kako je potčinjavanje žene postalo evanđeoska istina

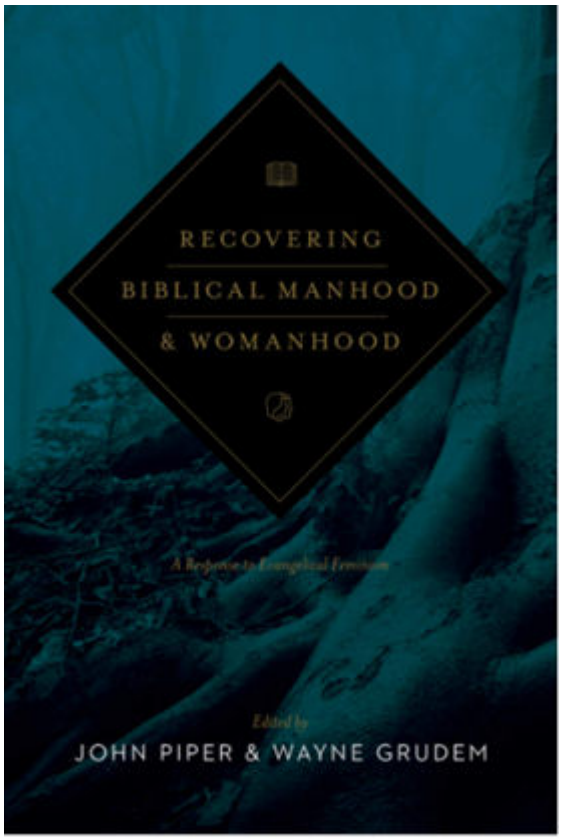
Autorica: Beth Allison Barr, profesorica povijesti (područje: srednji vijek) na Sveučilištu Baylor

Beth Allison Barr · Njemački prijevod: Hans-Jörg Ronsdorf · travanj 2021. · revidirano u listopadu 2026.

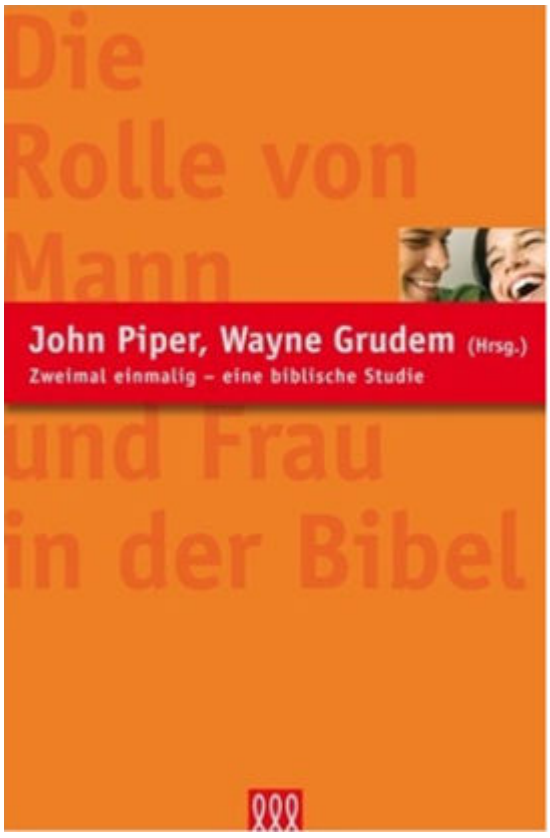
Ova je knjiga jedan od odgovora na knjigu koja je 1991. izašla u SAD-u: Recovering Biblical Manhood & Womanhood. Ta knjiga zastupa izričito hijerarhijsko shvaćanje uloga muškarca i žene u braku, crkvi i društvu. Od 2008. dostupna je i na njemačkom (vidi dolje). Autori, odnosno urednici, jesu Wayne Grudem (poznat po svojoj „Biblijskoj dogmatici“, koja je također dostupna na njemačkom) i poznati teolog John Piper.

To je odgovor na ovu knjigu:

Na njemačkom:

https://www.3lverlag.de/schnellbestellung/289-die-rolle-von-mann-und-frau-in-der-bibel.html

Sadržaj

Zahvale

Uvod

1. Počeci patrijarhata
2. Što ako „biblijska uloga žene“ uopće ne potječe od Pavla?
3. Naše selektivno pamćenje srednjega vijeka
4. Cijena reformacije za evanđeoske žene
5. Brisanje žena iz engleske Biblije
6. Posvećenje podložnosti
7. Uzdizanje „biblijske uloge žene“ na razinu evanđeoske istine
8. Nije li vrijeme da oslobodimo žene?

Odlomak iz 2. poglavlja u prijevodu (bez bilježaka)

Što ako naša „biblijska uloga žene“ ne potječe od Pavla?

„MRZIM PAVLA!“

Ne mogu vam reći koliko sam puta to čula od svojih studenata – uglavnom mladih žena koje su obilježene, gotovo izbrazdane ožiljcima od toga kako je Pavao bio upotrijebljen protiv njih kad su im govorili da trebaju šutjeti (1 Kor 14), biti podložne svojim muževima (Ef 5), da ne smiju poučavati ni imati vlast nad muškarcima (1 Tim 2) te da trebaju raditi kod kuće (Tit 2). Učili su ih da je Bog odredio da žene slijede muško vodstvo (1 Kor 11) i da se usredotoče na obitelj i dom (Kol 3; 1 Pt 3), a da sva druga zanimanja osim obitelji za žene trebaju biti sporedna – i to ponajviše iz nužde ili nakon što djeca odu od kuće.

Prije nekoliko godina u moj je ured došla jedna studentica, navodno da bismo razgovarale o njezinu seminarskom radu, ali brzo je postalo jasno da je zapravo htjela razgovarati o svojem pozivu. Pitala me: Je li vas Bog pozvao da budete i profesorica i majka i žena pastora? Je li bilo teško? Jeste li imali grižnju savjesti zato što ste radili izvan kuće? Je li vas muž podržavao? Što su mislili ljudi u vašoj crkvi? Pričala mi je o svojoj frustraciji kao kršćanke koja želi graditi karijeru, a dolazi iz konzervativne sredine, i koja pokušava uskladiti očekivanja crkve i obitelji sa svojim profesionalnim ciljevima. Uzrujao ju je razgovor koji je nedavno vodila s ocem. Budući da se brinula zbog svojega glavnog studijskog predmeta, zamolila ga je za savjet. On je pokušao umiriti njezine strahove rekavši da njezin glavni predmet i nije toliko važan jer će se ionako udati i neće raditi. Šokirana, odgovorila mu je: „Tata, zar me stvarno šalješ četiri godine na fakultet da svoju diplomu nikada ne upotrijebim?“

Očev stav prema ženama koje rade izvan kuće nije neuobičajen. Kao što smo vidjeli, istraživanje agencije Barna iz 2017. pokazalo je da se Amerikanci općenito sve ugodnije osjećaju kad su žene na vodećim položajima i da imaju više razumijevanja za znatne prepreke na koje žene nailaze na radnom mjestu – ali evanđeoski kršćani zaostaju. Možda najzapanjujući jaz u stavovima evanđeoskih kršćana tiče se žena na određenim vodećim položajima. Godine 2016. komentirala sam da mu stav Waynea Grudema prema ženama – da one nikada ne bi smjele imati vlast nad muškarcima – onemogućuje da podrži kan-

didatkinju za predsjednicu. Istraživanje agencije Barna upućuje na to da sam bila u pravu. Bijeli evanđeoski vođe poput Grudema, koji su stali iza kandidature Donalda Trumpa za predsjednika, pripadaju skupini kojoj je najmanje ugodno pomisliti na predsjednicu. Barem za neke evanđeoske i republikanske birače (27–35 posto) problem s Hillary Clinton nije bio samo u tome što je demokratkinja, nego i u tome što je žena (27 posto evanđeoskih birača i 35 posto republikanskih birača izjavilo je da im je neugodno pomisliti na ženu predsjednicu). Tri godine poslije nisam se iznenadila što je i kandidatura Elizabeth Warren za predsjednicu pala pod istu rodnu giljotinu.

Ideje imaju posljedice. Ta uvjerenja evanđeoskih kršćana – zašto zagovaraju nepromjenjivost ženske podložnosti – ukorijenjena su u načinu na koji tumače Pavla. Council on Biblical Manhood and Womanhood u svojem pregledu komplementarizma[1] možda počinje s Post 2, ali njegovo čitanje te pripovijesti o stvaranju potječe iz 1 Kor 11 i 1 Tim 2. Pavlove riječi određuju svaki vid komplementarnih učenja. Evanđeoski kršćani čitaju Pavlove tekstove kao da utvrđuju trajne i od Boga određene razlike u ulogama spolova. Muškarci imaju vlast koju žene nemaju.

Muškarci vode, žene slijede. To nam kaže Pavao.

Je li čudo što moji studenti mrze Pavla?

Ali što ako smo Pavla krivo čitali? U prvim godinama našega rada s mladima moj suprug i ja poveli smo skupinu mladih na vikend-konferenciju o evangelizaciji. Jedan od govornika otkrio je svoje tajno evangelizacijsko oružje – pitanje: „Što ako nisi u pravu?“ Ne sjećam se više mnogo toga s te konferencije, ali to mi je pitanje ostalo. Pokazalo se korisnim u mojem radu povjesničarke – što ako nisam u pravu sa svojim zaključcima? Jesam li spremna ponovno razmotriti dokaze? Pokazalo se korisnim i u mojem radu nastavnice, osobito kad mi neki student iznese drugačiju ideju. Pitanje „Što ako nisam u pravu?“ pomaže mi da bolje slušam druge. Čuva me poniznom. Čini me boljom znanstvenicom.

Evo dakle mojega pitanja komplementarnim evanđeoskim kršćanima: Što ako niste u pravu? Što ako su evanđeoski kršćani Pavla shvatili kroz leću moderne kulture, a ne onako kako je Pavao želio biti shvaćen? Evanđeoski pokret boji se da priznati vodstvo žena znači pokleknuti pred pritiskom kulture. Ali što ako crkva pokleka pred pritiskom kulture upravo time što odbacuje vodstvo žena? Što ako naše tumačenje Pavla – a time i isključivanje žena iz službi vodstva – umjesto da bude „jednostavno i prirodno“ čitanje, proizlazi iz toga da se prilagođavamo stavovima i obrascima mišljenja oko sebe? Kršćani su u prošlosti možda upotrebljavali Pavla da isključe žene iz vodstva, ali to ne znači da je podložnost žena biblijska. To samo znači da kršćani danas ponavljaju istu pogrešku kao i kršćani u prošlosti – jer svoj odnos prema ženama ravnamo prema svijetu oko sebe, a ne prema svijetu za koji nam Isus pokazuje da je moguć.

Kad mi dakle moji studenti kažu da „mrze Pavla“, odgovaram: ne mrze oni Pavla; zapravo mrze to kako su Pavlove poslanice postale temelj shvaćanja biblijskih rodnih uloga koje ugnjetava žene. Beverly Roberts Gaventa, jedna od vodećih stručnjakinja za Pavla, žali što su evanđeoski kršćani toliko vremena potrošili „pretražujući retke Pavlovih poslanica u potrazi za teološkim tvrdnjama i etičkim smjernicama koje treba strogo slijediti“ da smo promašili Pavlov veći cilj. Njegov poziv na jedinstvo sveli smo na čuvanje granica radi jednoobraznosti; „radikalni karakter“ Kristova tijela zamijenili smo krutom hijerarhijom spola i moći. Umjesto da „razmišljamo zajedno s Pavlom“, kako apelira Gaventa, evanđeoski kršćani pretvorili su Pavla u oružje za vlastite kulturne ratove. Novozavjetni bibličar Boykin Sanders kaže da je vrijeme da Pavla ispravno shvatimo kad je riječ o ženama. Masnim slovima, pod naslovom „Ni muško ni žensko“, on tvrdi: „Pouka za crnačku crkvu ovdje je da je spolna diskriminacija u radu crkve

neprihvatljiva.“ Pavao nam pokazuje da je diskriminacija spolova „povratak putovima svijeta“, a mi smo pozvani u „novi svijet evanđelja raspetoga Krista“.

Istina – stvarnost evanđeoskih kršćana – jest da smo se toliko usredotočili na to da Pavla prilagodimo sebi da smo zaboravili prilagoditi se onome na što nas Pavao poziva: da budemo jedno u Kristu. Umjesto da izaberemo bolje i prihvatimo „novi svijet evanđelja raspetoga Krista“, odlučili smo i dalje činiti ono što su ljudi oduvijek činili: graditi vlastitu kulu hijerarhije i moći.

Jer Pavla možemo čitati drugačije

Moju omiljenu propovijed o braku napisao je jedan svećenik iz srednjega vijeka. Malo ljudi zna njegovo ime, iako mi je Dorothy L. Sayers ukrala srce time što ga je citirala u svojem klasičnom kriminalističkom romanu „The Nine Tailors“ (njemački „Die neun Schneider“; još jedan od mojih omiljenih). Zvao se John Mirk i živio je u zapadnoj Engleskoj krajem četrnaestoga i početkom petnaestoga stoljeća. Njegova zbirka propovijedi, Festial, postala je u Engleskoj popularna – toliko popularna da je prvo izdanje službenih protestantskih propovijedi 1547. godine djelomice napisano kako bi se suzbio taj utjecaj. Postoje dokazi da su se propovijedi iz Festiala tiskale sve do uoči reformacije i da se, unatoč katoličkom nauku, iz Festiala nastavilo propovijedati tijekom cijele vladavine kraljice Elizabete I.

Poslušajte kako se u toj propovijedi iz Festiala opisuje bračni odnos muža i žene: „Tako neka muž po Božjoj zapovijedi uzme ženu iste dobi, istoga staleža i istoga roda.“ Tekst nastavlja: „Zato neka muž ostavi oca i majku i prijeđe k njoj kao k dijelu samoga sebe, i neka ga ona ljubi i on nju, istinski jedno drugo, i njih dvoje neka budu jedno tijelo.“ Propovijed ne naglašava hijerarhiju, nego to da muž i žena trebaju ljubiti „istinski jedno drugo“ i postati „jedno tijelo“. Kad svećenik blagoslivlja ženin prsten, objašnjava da on „predstavlja Boga, koji nema ni početka ni kraja, i stavlja ga na njezin prst, u kojem je žila koja vodi do njezina srca, da pokaže kako ona treba ljubiti Boga iznad svega, a onda svojega muža“. Prsten objavljuje da vjernost žene pripada najprije Bogu, a onda njezinu mužu. Iako je propovijed puna biblijskih mjesta i obilno citira Post 1-3 te Mt 22 i Iv 2, ona ne citira Pavla. Ne upućuje ni na Poslanicu Efežanima, ni na Poslanicu Kološanima, ni na Poslanicu Titu, pa čak ni na Prvu Petrovu poslanicu – novozavjetne spise za koje je poznato da sadrže poziv ženama da se podlože svojim muževima. Ti novozavjetni odlomci, poznati kao „kućni zakonici“[2] (Ef 5,21-6,9; Kol 3,18-4,1; 1 Pt 2,18-3,7; Tit 2,1-10), prevladavaju u suvremenim raspravama o rodnim ulogama i postavili su temelj za izmjenu dodanu 1998. u „Baptist Faith and Message“, prema kojoj se žene trebaju „dragovoljno podložiti“ vlasti svojih muževa. Ali Mirkova srednjovjekovna propovijed „pridaje vrlo malo važnosti podložnosti žene kao temelju dobrog života u braku“, napominje povjesničarka Christine Peters. Mirk ne kaže da žena treba slušati svojega muža. Štoviše, njegova propovijed naglašava da je Eva upala u nevolju upravo zato što je svojega muža previše voljela – i tako vjenčani prsten nije simbol toga da žena pripada svojemu mužu, nego podsjetnik ženama da Boga stave na prvo mjesto.

U svojem istraživanju otkrila sam da se u propovijedima u kasnosrednjovjekovnoj Engleskoj rijetko propovijedalo o onim Pavlovim odlomcima protiv kojih se bune moji studenti. To je bitna razlika u odnosu na propovijedi u modernom evanđeoskom svijetu – i prilično iznenađujuće, ako se uzme u obzir da je srednjovjekovni svijet jednako naginjao patrijarhatu kao i antički i naš moderni svijet (više o tome u sljedećem poglavlju). To je također bitna razlika u odnosu na ono što su nas učili o Pavlovim spisima o ženama – da su se kroz cijelu kršćansku povijest, kao neprekinuta crvena nit, upotrebljavali kako bi se održao Božji plan da muškarci vode, a žene slijede.

To jednostavno nije istina. Uzmite, na primjer, katoličanstvo. Čini se da evanđeoski kršćani misle: budući da katolička tradicija ne zaređuje žene, mora se i ona pozivati na Pavla da poduprije to da je muž glava u braku. Nije tako, ili barem nije dosljedno tako. Religiolog Daniel Cere objašnjava: „U katoličkoj tradiciji nikada nije postojala tradicija formalnoga nauka koji zagovara [bračnu] podložnost." Povjesničar srednjega vijeka Alcuin Blamires opisuje „mučne paradokse" (i praktične i biblijske) koji su pratili srednjovjekovna katolička učenja o spolu, vlasti i Kristovu tijelu. Budući da su, na primjer, muževi griješili, često su se pokazivali kao loši vođe svojih žena – i time su za srednjovjekovne propovjednike zamagljivali „osnovnu crtu" muške vlasti. Kako je tvrdio jedan tekst s početka petnaestoga stoljeća, žena ne bi trebala slijepo slijediti svojega muža, jer je – kako stoji u Mirkovoj propovijedi o braku – vjernost dugovala najprije Isusu kao svojemu „najvažnijem mužu". Za srednjovjekovne žene Isus kao glava mogao je nadjačati muževljevu vlast; katkad su žene čak mogle preuzeti vodstvo. Petar Abelard, slavni skolastik dvanaestoga stoljeća, raspravlja o biblijskoj pripovijesti o ženi koja Isusa pomazuje uljem (Mt 26,6-13; Mk 14,3-9; Lk 7,37-50). Abelard piše da, kad je „žena, a ne muškarac, povezana s Kristovom glavom", ona „njega zapravo postavlja za ‚Krista'". Time što Isus dopušta ženi da ga pomaže uljem, on dokida mušku prevlast – dopušta ženi da učini ono što su do tada mogli činiti samo muškarci: pomazati kralja. Blamires opisuje Abelardov argument kao „zapanjujuće pomicanje uobičajenog odnosa spolova, u kojem je tijelo žensko, a glava muška". Pomazanje Isusa koje je izvršila žena za Abelarda je „davanje imena", piše Blamires. „Upravo ta žena pomazuje Svetoga nad svetima za Krista." Mogla bih reći još mnogo toga, ali poanta je ovo: unatoč opsjednutosti evanđeoskih kršćana time da je muž glava, kršćani u prošlosti i sadašnjosti bili su manje sigurni u to. Dobar je primjer tomu stav pape Ivana Pavla II. u njegovu apostolskom pismu iz 1988. („Mulieris dignitatem"). On upućuje na to da bi upotrebljavati Pavlove riječi iz Ef 5 za opravdanje muške prevlasti i ženske podložnosti u braku bilo isto što i upotrebljavati te odlomke za opravdanje ropstva.

Jer Pavlu nikada nije bilo stalo do toga da naglasi podložnost žena

Razgovarajmo dakle o podložnosti žena, ideji koju evanđeoski kršćani izvode iz novozavjetnih kućnih zakonika. Kao što smo vidjeli, povijesni kontekst upućuje na to da podložnost žena nije bila cilj Pavlovih spisa, pa ni kućnih zakonika. Što ako Pavao kućne zakonike nije preuzeo zato da kršćanima propiše kako trebaju slijediti rodnu hijerarhiju Rimskoga Carstva, nego zato da ih nauči drugačije živjeti u svojem rimskom okruženju? Što ako se kućni zakonici ne bi morali čitati kao novozavjetni „tekstovi užasa" za žene, nego kao otpor rimskom patrijarhatu?

Shvaćeni zdravo za gotovo (kao „jednostavno i doslovno tumačenje"), kućni zakonici kao da posvećuju rimsku patrijarhalnu strukturu: vlast koju paterfamilias (muž/otac) ima nad ženama, djecom i robovima. Tekst u Kol 3 to dobro pokazuje: „Vi žene, podložite se svojim muževima, kako dolikuje u Gospodinu. Vi muževi, ljubite svoje žene i ne budite ogorčeni prema njima. Vi djeco, slušajte svoje roditelje u svemu, jer je to ugodno u Gospodinu. Vi očevi, ne razdražujte svoje djece, da ne klonu duhom.

Vi sluge, slušajte u svemu svoje gospodare po tijelu, ne služeći samo naoko, kao oni koji žele ugoditi ljudima, nego u jednostavnosti srca, bojeći se Gospodina" (Kol 3,18-22).

Ako ne znate mnogo o rimskom patrijarhatu: muško skrbništvo bilo je rimsko pravo. Udane žene morale su se po zakonu podvrgnuti vlasti svojih muževa; neudane žene morale su se podvrgnuti vlasti svojih očeva ili najbližih muških rođaka; žene nisu mogle posjedovati imovinu niti samostalno voditi poslove; žene nisu mogle obavljati pravne ni novčane poslove a da u njihovo ime ne djeluje muškarac. Iz te povijesne perspektive nije iznenađujuće da u rimskim tekstovima prvoga stoljeća (u Novom zavjetu)

nalazimo rasprave o ženama koje odražavaju životnu stvarnost udanih žena u rimskom svijetu prvoga stoljeća. Uputa koju Pavao preuzima, da žene trebaju biti podložne svojim muževima, upravo je ono što bi rimski svijet očekivao.

Mi kao moderni evanđeoski kršćani to jednostavno ne shvaćamo.

Pavao prvim kršćanima nije rekao da trebaju biti kao svi ostali; rekao im je da kao kršćani moraju biti drugačiji. Rachel Held Evans opisuje kršćanske kućne zakonike kao „Isusov remiks" rimskoga patrijarhata. Znanstvena istraživanja upućuju na to da je pojam remiks dobar opis. Novozavjetne bibličarke Carolyn Osiek i Margaret MacDonald tvrde, na primjer, da su etička učenja ugrađena u kućni zakonik Poslanice Efežanima toliko „suprotna" grčko-rimskom svijetu da, umjesto da budu znak prilagodbe, „kućni zakonik biva prikazan kao ono što vjernike u konačnici odlikuje". Ako se pravilno čitaju, kućni zakonici ne oslobađaju samo žene, kako piše Shi-Min Lu, nego oslobađaju sve članove kućanstva od „ugnjetavačkih elemenata" rimskoga svijeta. Pavao kršćanima nije nametnuo rimski patrijarhat; Pavao se poslužio Isusovim remiksom kako bi kršćanima rekao kako ih evanđelje oslobađa.

Pogledajmo dakle Isusov remiks dvaju sličnih odlomaka iz kućnih zakonika kod Pavla:

[Kol 3,18-19, prevedeno prema njemačkoj Bibliji Elberfelder] ***Vi žene, podložite se svojim muževima, kako dolikuje u Gospodinu. Vi muževi, ljubite svoje žene i ne budite ogorčeni prema njima.***

[Ef 5,21-22.25.28.33, prevedeno prema njemačkoj Bibliji Elberfelder] ***Podložni jedni drugima u strahu Kristovu. Vi žene, podložite se svojim vlastitim muževima kao Gospodinu.*** … ***Vi muževi, ljubite svoje žene kao što je i Krist ljubio Crkvu i sebe predao za nju, … Tako su i muževi dužni ljubiti svoje žene kao svoja vlastita tijela. … Ali i vi, svaki od vas neka ljubi svoju ženu kao samoga sebe; a žena neka se boji muža.***

Kao moderni kršćani odmah čujemo mušku vlast. Vi žene, podložite se svojim muževima. Ali Pavlovi prvi slušatelji, kršćani prvoga stoljeća, odmah bi čuli suprotno. Vi muževi, ljubite svoje žene i nikada ne postupajte grubo s njima. Vi muževi, ljubite svoje žene kao što je Krist ljubio Crkvu i sebe predao za nju. Težište kršćanskih kućnih zakonika danas više nije isto kao u rimskom svijetu.

Uzmimo, na primjer, filozofa Aristotela iz četvrtoga stoljeća pr. Kr. U svojoj „Politici" Aristotel je napisao ono što će postati jedan od najutjecajnijih tekstova kućnih zakonika u zapadnoj kulturi. Poslušajte što je rekao:

Za upravljanje kućanstvom vidjeli smo da ima tri dijela – jedan je vlast gospodara nad robovima …, drugi vlast oca, a treći vlast muža. Muž i otac, kao što smo vidjeli, vlada nad ženom i djecom, oboje slobodnima, ali vlast se razlikuje: vlast nad djecom kraljevska je, a nad ženom ustavna vlast. Jer iako može biti iznimaka od poretka prirode, muškarac je po naravi ipak prikladniji za vladanje nego žena. … Nejednakost [između muškarca i žene] trajna je. … Hrabrost muškarca pokazuje se u zapovijedanju, a hrabrost žene u poslušnosti . … Za sve staleže treba smatrati da su obdareni svojim posebnim svojstvima; kao što pjesnik kaže o ženama: „Šutnja je slava žene, ali nije jednako i slava muškarca."

Čujete li razlike? Aristotel piše posebno muškarcima o tome kako bi trebali vladati i zašto imaju pravo vladati. Podređene ne uključuje u razgovor. Upravljanje kućanstvom područje je rimskoga muškarca – kao gospodara, oca i muža. Riječ je upućena samo muškarcima.

Nasuprot tomu, kršćanski kućni zakonici obraćaju se svim ljudima u kućnoj crkvi – muškarcima, ženama, djeci i robovima. Svatko je uključen u razgovor. Teologinja Lucy Peppiatt piše da je to „ključ" krš-

ćanskoga potkopavanja rimskoga patrijarhata. Budući da se kršćanski kućni zakonici obraćaju svim članovima rimskoga kućanstva, umjesto da pretpostavljaju skrbništvo muškoga poglavara, „oni u sebi sadrže prevrat uobičajenih položaja koji se priznaju muškarcima, ženama, robovima i djeci, i očekivanja koja se pred njih postavljaju“. Umjesto da daju vlast muškarcu koji govori i djeluje u ime ljudi u svojem kućanstvu, kršćanski kućni zakonici svakom članu kućne zajednice – povezane vjerom u Krista – daju pravo da sam sluša i sam djeluje. To je radikalna razlika u odnosu na rimsku patrijarhalnu strukturu. Kršćanska struktura kućne crkve odupire se patrijarhalnom svijetu Rimskoga Carstva.

Jer Pavlu nije bilo stalo do toga da istakne mušku vlast

Način na koji kršćanski kućni zakonici oblikuju mušku vlast može se čitati i kao proturječje rimskom patrijarhatu. Aristotel je pisao kako bi opravdao mušku vlast. Naglašavao je trajnu nejednakost muškaraca i žena: muškarčeva je narav zapovijedati, a ženina je narav biti poslušna. Kršćanski kućni zakonici čine nešto drugo. U Kol 3 Pavao svoje upute o kućanstvu otvara pozivom upućenim najprije ženama – a ne muškarcu, koji vjerojatno ima glavnu riječ (kao što to čini Aristotel). I Peppiatt i Scot McKnight naglašavaju da Pavao ne ističe muškarčevu moć i vlast. Umjesto toga Pavao naglašava da se žene trebaju podložiti kako dolikuje u Gospodinu (a ne zato što su manje vrijedne) i da muževi trebaju ljubiti svoje žene i ne postupati grubo s njima. „Umjesto da uputu ženi utemelji na vlasti, moći, vodstvu ili položaju njezina muža u hijerarhiji“, piše McKnight, „obrazloženje je radikalno drugačije: utemeljeno je na načinu života Gospodina.“ Isus, a ne rimski ***paterfamilias***, ima vodstvo u kršćanskom kućanstvu.

Isto se tako i Ef 5 može čitati kao otpor rimskom patrijarhatu. Mnogi znanstvenici tvrde da Pavao cijelu svoju raspravu o kućnim zakonicima podređuje 21. retku: „Podložite se jedni drugima u strahu Kristovu.“ Kad se taj redak čita na početku kućnoga zakonika u Poslanici Efežanima, on mijenja sve. Da, žene se trebaju podložiti, ali i muževi. Umjesto da naglasi manju vrijednost žena, Ef 5 ističe jednakost žena – u 22. retku pozvane su da se podlože, upravo kao što su njihovi muževi u 21. retku pozvani da se podlože. Umjesto da kršćane učini samo još jednim dijelom rimske mase (u kojoj se naglašava ženska podložnost), uzajamna podložnost u 21. retku „obilježje je načina života koji vjernike razlikuje od nevjerničkoga svijeta“.

Zbog njegovih radikalnih posljedica 21. redak u prijevodima Biblije koji žele zadržati komplementarno (hijerarhijsko) stajalište mora biti odvojen od 22. retka.[3] English Standard Version (ESV) stavlja 21. redak na kraj odlomka kojemu su prevoditelji dali naslov „Walk in Love“. To odvaja 21. redak od početka sljedećega odlomka s naslovom „Žene i muževi“, koji onda počinje 22. retkom: „Vi žene, podložite se svojim muževima kao Gospodinu.“ Na taj se način ESV odlučuje istaknuti žensku podložnost u 22. retku i doslovno je odvaja od Pavlova potkopavanja rimskoga patrijarhata u 21. retku.

Ono što su prevoditelji ESV-a učinili u Ef 5 podsjeća me na kritiku arheologa Iana Morrisa o atenskim muškarcima u klasičnoj Grčkoj. Nije slučajno, piše Morris, što arheolozi nalaze malo materijalnih dokaza o ženama u antičkoj Ateni. „Žene i robovi ostaju nevidljivi“, ali to nije zbog „metodoloških problema“ ili zato što su znanstvenici pogrešno pripisali dokaze. „Neobično prožimajuća muška građanska kultura“ grčkoga grada-države nije samo podjarmila žene, nego je prostore u kojima su žene živjele nadzirala tako dobro da je od njih ostalo vrlo malo tragova. Žene ostaju nevidljive jer su „muški građani Atene tako htjeli“. U prijevodu Ef 5 u ESV-u istaknuta je podložnost žena, a poziv muževima da se podlože umanjen je – ne zato što je Pavao tako mislio, nego zato što su komplementarni prevoditelji ESV-a tako htjeli.

Ef 5,21 nije jedini radikalni preokret rimskoga patrijarhata u tom poglavlju. Pavao također traži da muževi ljube svoje žene kao što ljube vlastito tijelo. Jeste li znali da se u grčko-rimskom svijetu žensko tijelo smatralo nesavršenim i nakaznim muškim tijelom? U svojem spisu „O nastanku životinja“ Aristotel piše da je „žensko biće takoreći deformirano muško“ i da „budući da je ženska narav slabija i hladnija … žensko stanje trebamo smatrati takoreći nakaznošću“. Žene su doslovno bile čudovišta. Dakako, Aristotel je priznavao da je ženska nakaznost „redovita“ i korisna pojava. Galen je u drugom stoljeću po. Kr. također proglasio žene nesavršenim muškarcima kojima je nedostajalo topline da svoje spolne organe istisnu prema van. Ali poput Aristotela priznao je da je dobro što postoje nakazni muškarci, jer bi inače razmnožavanje bilo nemoguće.

Nasuprot tomu, Pavao ne pokazuje ništa od toga prezira prema ženskom tijelu. On proglašava da muška tijela nisu vrjednija ni dostojnija od ženskih tijela. Žene, kao i muškarci, mogu biti „svete i bez mane“, a muškarci trebaju ljubiti žensko tijelo jednako kao što ljube vlastito muško tijelo (Ef 5,27-29). Svojim studentima pričam kako lako proučavanje Pavla opovrgava tvrdnju Johna Pipera da kršćanstvo ima „muški pečat“. Moglo bi se pomisliti da će se Pavao hvaliti svojom muškom vlašću, ali on to ne čini. Kao što je otkrila Beverly Roberts Gaventa, Pavao u svojim poslanicama sedam puta upotrebljava majčinske slike kako bi opisao svoj odnos prema crkvama koje je suosnovao. „Statistički gledano, to znači da Pavao majčinske slike upotrebljava češće nego očinske, što je dojmljivo, osobito ako se uzme u obzir da ih u većini rasprava o Pavlovim poslanicama praktički nema.“ Pavao sebe – muškarca, apostola – opisuje kao trudnu majku, kao majku koja rađa, pa čak i kao majku koja doji.

Ne samo da Pavao žensko tijelo smatra vrijednim, nego je i spreman „odreći se vlasti patrijarha u korist uloge koja će mu donijeti sramotu, sramotu muškarca koji se poistovjećuje sa ženom“. Kako je lijepa, kako je radikalna Pavlova poruka! Ne mogu ni zamisliti koliko su njegove riječi morale biti dobrodošle ženama u crkvama prvoga stoljeća. Ono što je žensko tijelo u rimskom svijetu činilo slabim, u Pavlovim ga je spisima činilo snažnim. Uzevši književni lik žene, Pavao je utjelovio radikalnu tvrdnju svojih vlastitih riječi u Gal 3,28 da u Kristu „više nema muškog i ženskog“.

Srednjovjekovni kršćani prihvatili su Pavlove majčinske slike na način na koji to moderni kršćani ne čine. Gaventa utvrđuje da je samo malo modernih znanstvenika obratilo pozornost na Pavlove zapanjujuće majčinske slike. Nasuprot tomu, povjesničarka Caroline Walker Bynum bila je toliko impresionirana učestalošću majčinskih slika kojima se služio muški kler u dvanaestom stoljeću da je napisala pionirsku studiju Jesus as Mother: Studies in the Spirituality of the High Middle Ages. „Pitanje koje želim postaviti“, piše ona, „jest zašto je upotreba izričitih i podrobnih majčinskih slika za opis Boga i Krista, koji se inače opisuju kao muški, toliko omiljena među cistercitskim redovnicima u dvanaestom stoljeću.“ Ona Anselma Canterburyjskog, benediktinskog redovnika koji je u svojem stavu prema ženama prilično patrijarhalan, navodi kao jednoga od prvih srednjovjekovnih klerika koji su prihvatili Pavlove majčinske slike. Jasno se oslanjajući na Pavlove riječi u 1 Sol 2,7 i Gal 4,19, Anselmo piše: „Ti si [Pavle] među kršćanima poput dojilje koja ne samo da se brine za svoju djecu, nego ih brigom svoje čudesne ljubavi i drugi put rađa.“ To što moderni evanđeoski kršćani previđaju Pavlovu radikalnu upotrebu majčinskih slika ne znači da ih nema. To samo znači da smo Pavla još jednom krivo shvatili.

Jer Pavlu nije bilo stalo do rimske rodne hijerarhije

Još jedan dokaz koji me uvjerava da bi kućne zakonike trebalo čitati kao neku vrstu otpora rimskom patrijarhatu jest način na koji je rimski svijet doživljavao prve kršćane: kao „rodne otpadnike“. Osiek i MacDonald podsjećaju nas da je Plinije Mlađi, nakon što je raspravio o mučenju dviju kršćanki koje je

nazvao đakonicama, kršćanstvo nazvao „izopačenim i pretjeranim praznovjerjem“. One pišu: „Svraćajući pozornost na neku vrstu ženskoga vodstva u skupini – bez ikakva spomena muških vođa – Plinije je dao naslutiti da su ideali muževnosti ugroženi. Žene su imale nadzor.“ A to je s rimskoga gledišta bilo sramotno. Prvi kršćani ne samo da su žene postavljali na vodeće položaje; oni su se i okupljali kao ravnopravni – muškarci, žene, djeca i robovi – u privatnosti doma, u tradicionalno ženskom prostoru. Kršćanstvo je odstupalo od norme i bilo nemoralno jer se smatralo potkopavanjem ideala rimske muževnosti. Kršćanstvo je Pliniju bilo odbojno zato što se nije držalo rimskih kućnih zakonika – a ne zato što ih je slijedilo.

Za mnoge moderne kršćane kućni zakonici ono su što nas razlikuje od svijeta. Dok oko nas feminizam kaotično bjesni, kako mnogi vjeruju, evanđeoska crkva stoji kao njegovano stablo zasađeno uz potoke voda – čvrsto i spokojno, s hijerarhijom grana. Doista, upravo tako to formuliraju John Piper i Wayne Grudem u knjizi Recovering Biblical Manhood and Womanhood. U uvodu pišu: „Želimo pomoći kršćanima da ponovno zadobiju uzvišenu viziju muškosti i ženskosti kakvu je Bog stvorio. … Nadamo se da će ta nova vizija – vizija biblijske ‚komplementarnosti‘ – ispraviti dosadašnje pogreške i izbjeći suprotne pogreške koje proizlaze iz feminističkog zamagljivanja od Boga danih razlika među spolovima.“ Samo što Pavlov svijet u prvom stoljeću rimsku rodnu hijerarhiju ne bi bio vidio kao „novu viziju“. Rimska patrijarhalna struktura, koja se odražava u Pavlovim kućnim zakonicima, nije bila „nova vizija“. ***Priznavanje moći paterfamiliasa bilo je ono što je rimski svijet već činio. Patrijarhat nije bio nešto što je kršćane činilo drugačijima; bio je nešto što ih je činilo jednakima svima ostalima.***

Novozavjetni kućni zakonici pričaju priču o tome kako je prva crkva pokušavala živjeti u nekršćanskom i sve neprijateljskijem svijetu. Morali su se uklopiti, ali su morali i držati visoko evanđelje o Kristu. Morali su koliko god je moguće održati okvir rimskoga patrijarhata, ali su morali i držati visoko vrijednost i dostojanstvo svakoga čovjeka koji je stvoren na Božju sliku. Pavao im je dao nacrte za remiks rimskoga patrijarhata. Umjesto da se obraćaju muškarcima kao glavnoj vlasti, kršćanski kućni zakonici uključuju svakoga u razgovor. Umjesto da mušku vlast opravdavaju ženskom manjom vrijednošću, kršćanski kućni zakonici potvrđuju da su žene jednako vrijedne kao muškarci. Umjesto da se usredotoče na podložnost žene (to su svi činili), kršćanski kućni zakonici traže da muž čini upravo suprotno od onoga što je dopuštao rimski zakon: da žrtvuje svoj život za svoju ženu, umjesto da ima moć nad njezinim životom. To je, piše Peppiatt, „kršćanska revolucija“. To je ono što kršćane razlikuje od svijeta oko nas.

Je li moguće da smo Pavla shvatili upravo naopako? ***Što ako njegovo težište nikada nije bilo na mužu kao glavi i na podložnosti žene? Što ako je njegova vizija bila veća nego što smo zamišljali? Što ako nam je Pavao, umjesto da preslika antičku rodnu hijerarhiju, htio pokazati kako kršćansko evanđelje oslobađa čak i rimsko kućanstvo?***

Prije nekoliko godina moj je suprug s mnogo naših srednjoškolaca bio na izletu izvan grada. Čovjek koji je obično predavao u nedjeljnoj školi za mlade, kojoj su pripadala sva djeca koja tog vikenda nisu išla na izlet, javio se bolestan. Ja sam bila jedina dostupna mogućnost. Meni je to bilo u redu. Volim poučavati, a u to sam vrijeme bila na vrhuncu svojih sposobnosti. Svaki tjedan nisam predavala samo na šest preddiplomskih kolegija na Sveučilištu Baylor, nego sam srijedom navečer poučavala i srednjoškolke, a uz to i diplomske studente, preddiplomske studente i mlade s kojima sam se sastajala kao mentorica. Poučavanje, čak i bez pripreme, postalo mi je druga narav.

Ali vođe u našoj crkvi jasno su dali do znanja da žene ne smiju poučavati muškarce, i točka. A muškost je za njih počinjala s trinaest godina. Morala sam dakle nazvati pastora. Morala sam objasniti situaciju i zamoliti posebno dopuštenje kako bih mogla uskočiti umjesto muškog učitelja u učionici punoj dječaka

i djevojčica u tinejdžerskoj dobi. Nakon duge stanke rečeno mi je da je to u redu, pod uvjetom da samo prođem kroz pitanja iz propovijedi od prošloga tjedna i da budem moderatorica – a ne učiteljica. Trebalo mi je sve moje samosvladavanje da jednostavno kažem hvala i spustim slušalicu.

Sigurna sam da je dio toga bio moj ponos. Eto, ja – profesorica s doktoratom s velikoga znanstvenog sveučilišta (moje drugo područje su religijske znanosti) – a rečeno mi je da ne smijem predavati u nedjeljnoj školi za srednjoškolce. Da, to je povrijedilo moj ponos. Ali to nije bio jedini razlog zašto sam bila ljuta. Bila sam ljuta i zato što sam vjerovala da pastor nije u pravu. ***Nisam smjela poučavati jer je on vjerovao da je Pavao rekao ženama da trebaju šutjeti i ne imati vlast nad muškarcima. Što ako Pavao to nikada nije rekao? Što ako smo, upravo kao i kod kućnih zakonika, Pavla jednostavno krivo shvatili jer smo zaboravili njegov rimski kontekst? Što ako smo Pavlova pobijanja poganskoga svijeta oko njega zamijenili Pavlovim vlastitim riječima?***

Jer Pavao nije rekao ženama da trebaju šutjeti

Budući da sam povjesničarka, znam da u Pavlovim poslanicama ima više od onoga što izriču njegove riječi. Pavao je pisao crkvama koje je dobro poznavao. Poznavao ih je. „Ta pitanja ne nastaju ni iz čega“, podsjeća nas Gaventa s obzirom na Prvu poslanicu Korinćanima. Pavao je poznavao borbe, ljude, smutljivce. Ne moramo duboko uranjati u povijest da bismo razumjeli osnove Pavlove poruke. Možemo prepoznati da je unutar korintske crkve nastalo nadmetanje oko vrijednosti različitih duhovnih darova (kao jedan primjer). Možda ne znamo pojedinosti iz prve ruke – tko se uzoholio i tko je prorokovanje pretpostavljao govoru u jezicima –, ali znamo kako ih je Pavao ukorio: njihovi darovi svi dolaze od istoga Duha, njihovi darovi svi djeluju unutar istoga tijela i nijedan njihov dar ne djeluje neovisno. Pavlovu poruku čujemo jasno: u Kristovu tijelu svi smo jednako važni. Udaljenost od više od dvije tisuće godina ne zamračuje njezino značenje.

Pa ipak, ako zanemarimo povijesni kontekst Pavlovih poslanica, možemo iskriviti njihovo značenje i od njegovih krtičnjaka napraviti planine. Izvrstan primjer pruža 1 Kor 14,33-36: „Kao u svim crkvama svetih, žene neka šute na sastancima, jer im nije dopušteno govoriti, nego neka budu podložne, kao što i Zakon kaže. Ako pak žele nešto naučiti, neka kod kuće pitaju svoje vlastite muževe; jer je sramotno za ženu govoriti na sastanku. Ili je od vas izašla Božja riječ? Ili je samo do vas došla?“

Pavao izjavljuje da žene trebaju biti tihe, podložiti se i oslanjati se na duhovnu vlast svojih muževa. Je li to tako? Taj je odlomak za moderne evanđeoske kršćane postao velika planina, naglašen više nego što je Pavao, po mojem mišljenju, ikada namjeravao. Postao je temeljni tekst komplementarnih učenja. Pogledajmo kako bolje razumijevanje rimske povijesti može promijeniti način na koji tumačimo taj odlomak.

Godine 215. pr. Kr. poraženi Rim u novčanoj neprilici donio je novi zakon. Pozadina je bila najveći vojni poraz Rima svih vremena. Godinu dana prije, 2. kolovoza, kartaški vojskovođa Hanibal uništio je u Drugom punskom ratu rimsku vojsku kod Kane. Izvori izvješćuju da je toga dana poginulo između pedeset i sedamdeset tisuća rimskih vojnika. To je više nego u nekim od najkrvavijih bitaka Drugoga svjetskog rata. Rimski povjesničar Livije iz prvoga stoljeća uzviknuo je: „Zacijelo nema drugoga naroda koji se ne bi bio slomio pod takvim teretom nesreće.“ Samo što Rim nije bio kao drugi narodi (i upravo je to Livije htio reći). Rim se nije slomio. Rimljani su stegnuli remen, podigli novu vojsku i nastavili dalje. Rim je bio oličenje odlučnosti.

Moji studenti znaju da ne volim čistu vojnu povijest. Kad dakle počnem pričati ovakvu priču, znaju da će uskoro na scenu stupiti žene. I doista stupaju. Mjere štednje Rima dovele su do oštrih mjera protiv sve veće skupine neovisnih, imućnih žena – supruga i kćeri koje su imale koristi od naglog smanjenja broja muških skrbnika. Rim je to vjerojatno učinio iz dvaju razloga (povjesničari se o tome još uvijek spore). Jedan je razlog zacijelo bio ratni napor. Rimu je trebao novac od svih. Zato su donijeli Opijev zakon. Žene se više nisu smjele raskošno odijevati, voziti se u kočijama (u Rimu), osim u posebnim prigodama, ni posjedovati više od pola unce zlata. Neke su čak morale državi ustupiti svoja nasljedstva iz ratnoga vremena. Te su žene poticane da više novca troše za Rim, a manje za sebe.

Drugi razlog zašto je Rim vjerojatno donio Opijev zakon bio je da ograniči javno razmetanje žena bogatstvom. Rim je nakon bitke kod Kane bio u žalosti. Nije bilo vrijeme za zabave i otmjene haljine. Bilo je vrijeme da se zatvore svi otvori i da se bori do smrti (što su oni u cjelini i činili). Iznad svega, nije bilo vrijeme u kojem bi žene imale više novca od muškaraca. Rim je bio patrijarhalno društvo, kao što smo već vidjeli, a rimske matrone – udane žene koje su bile pod skrbništvom svojih muževa – simbolizirale su uspjeh rimskoga društva. Neovisne, imućne žene, slobodne od muškoga vodstva, to nisu činile.

Rim je, usput rečeno, pobijedio.

Ali kad je kriza prošla, zakon koji je ograničavao bogatstvo žena ostao je na snazi, dok su zakoni koji su ograničavali bogatstvo muškaraca ukinuti. Oko 195. pr. Kr. žene u Rimu bile su site toga. Prosvjedovale su, zakrčile ulice, pa čak i putove do Foruma, i zahtijevale ukidanje zakona.

Jedan konzul, Katon Stariji, protivio se ukidanju zakona. Poslušajte što je rekao i imajte na umu da je Livije njegov govor vjerojatno zapisao za vladavine cara Augusta (27. pr. Kr. do 14. po. Kr.):

Kod kuće našu slobodu nadvladava ženski bijes, ovdje na Forumu gazi se nogama, a budući da pojedinke nismo držali na uzdi, sada se bojimo svih njih zajedno. … Doista, pocrvenio sam kad sam nedavno prolazio usred gomile žena. … Trebao sam reći: „Kakvo je to ponašanje? Hodati javno uokolo, zakrčivati ulice i razgovarati s tuđim muževima! Zar niste mogle kod kuće to isto pitati svoje vlastite muževe? Jeste li u javnosti ljupkije s tuđim muževima nego kod kuće sa svojima? Pa ipak ne priliči ni kod kuće da se brinete o tome koji se zakoni ovdje donose ili ukidaju.“ Naši preci nisu htjeli da žene vode ikakav posao – pa ni privatni – bez skrbnika; htjeli su da budu pod vlašću roditelja, braće ili muževa; a mi (neka nam bogovi pomognu!) dopuštamo im da i sada posežu za vlašću i miješaju se u Forum i u naše skupštine. Što one sada rade po ulicama i raskrižjima ako ne nagovaraju tribune da glasuju za ukidanje? … Ako sada pobijede, čega se sve neće prihvatiti? Čim vam počnu biti ravne, bit će vam nadmoćne.

Livije je zabilježio taj Katonov govor u svojoj povijesti Rima. Plinije Mlađi, koji je pisao krajem prvoga stoljeća, prikazuje Livija kao slavnu osobu. Livije je bio popularan pisac, i njegova je povijest zacijelo bila vrlo poznata. Kao povjesničarku, dakle, ne iznenađuje me što se odjeci Livija pojavljuju u Novom zavjetu. Poslušajte još jednom 1 Kor 14,34-35: „Žene neka budu tihe u crkvama. Jer im nije dopušteno govoriti, nego neka budu podložne, kao što i Zakon kaže. Ako žele nešto znati, neka kod kuće pitaju svoje muževe. Jer je sramotno za ženu govoriti u crkvi.“ Ne, to nije sasvim doslovno. Ali blizu je. Jasan odjek. Drugim riječima: Pavao ovdje crpi iz svojega rimskog okruženja.

Katonov govor nije jedini rimski tekst koji izražava takav pogled na žene. Novozavjetni bibličar Charles Talbert podsjeća nas da Juvenal (početak drugoga stoljeća po. Kr.) u svojoj 6. satiri također osuđuje žene koje javno hodaju uokolo i miješaju se u muške državne poslove, umjesto da ostanu kod kuće. Rimski svijet smatrao je žene podređenima muškarcu. Rimski svijet izjavljivao je da muškarci trebaju že-

nama kod kuće prenositi obavijesti, umjesto da žene hodaju uokolo u javnosti. Rimski svijet zapovijedao je ženama da šute na javnim forumima.

Pavao je bio obrazovan rimski građanin. Vjerojatno je poznavao tada uobičajenu retoričku praksu da se pogrešno shvaćanje ispravi tako da se ono najprije citira, a zatim opovrgne. Pavao to čini u 1 Kor 6 i 7 svojim citatima „sve mi je dopušteno“, „hrana je za trbuh i trbuh za hranu“ i „dobro je za muškarca da se ne dotiče žene“. U tim slučajevima Pavao citira pogrešne nazore poganskoga svijeta, poput „sve mi je dopušteno“. Zatim ih Pavao snažno preinačuje. Pavao je zacijelo poznavao suvremene nazore o ženama, uključujući i Livijev, da žene trebaju u javnosti šutjeti i da im kod kuće obavijesti trebaju prenositi muževi. Nije li moguće, kao što je tvrdila Peppiatt, da Pavao u 1 Kor 11 i 14 čini isto što i u 1 Kor 6 i 7? Da opovrgava loše prakse tako da te loše prakse citira, a zatim ih ispravlja? Peppiatt piše: „Zabrane za žene u poslanici Korinćanima primjeri su toga kako su Korinćani postupali sa ženama, u skladu sa svojim vlastitim kulturnim očekivanjima i vrijednostima, a suprotno Pavlovu nauku.“

Što ako je Pavao bio toliko zabrinut zbog toga što su kršćani u Korintu ženama nametali svoja vlastita kulturna ograničenja da ih je na to upozorio? Citirao je lošu praksu koju su korintski muškarci htjeli iz rimskoga svijeta prenijeti u svoj kršćanski svijet, a zatim joj se suprotstavio. Revised Standard Version (RSV) podupire pretpostavku da je Pavao učinio upravo to. Pavao najprije iznosi kulturna ograničenja: „Kao u svim crkvama svetih, tako i žene neka šute u crkvama. Jer im nije dopušteno govoriti, nego neka budu podložne, kao što i Zakon kaže. Ako žele nešto znati, neka kod kuće pitaju svoje muževe. Jer je sramotno za ženu govoriti u crkvi“ (1 Kor 14,33-35). A onda se Pavao umiješa: „Što! Je li Božja riječ izašla od vas, ili ste vi jedini do kojih je došla? Ako tko misli da je prorok ili ispunjen Duhom, neka prizna da je ono što vam pišem Gospodinova zapovijed. Ako tko to ne priznaje, ni on nije priznat. Stoga, braćo moja, revno težite za prorokovanjem i ne branite govoriti u jezicima; ali neka sve bude dolično i uredno“ (r. 36-40).

To često radim kao vježbu na nastavi. Zamolim nekoga studenta da čita iz svojega prijevoda, obično iz ESV-a ili NIV-a. Zatim ja čitam iz RSV-a i pritom riječi primjereno naglašavam. Kad onda uzviknem: „Što! Je li Božja riječ izašla od vas?“, obično čujem kako cijeli razred ostaje bez daha. Jednom je jedna studentica glasno uzviknula: „Dr. Barr! Pa to mijenja sve!“ Da, rekla sam joj, tako je.

Ako se 1 Kor 14,34-35 čita kao citat koji prikazuje korintsku praksu (što su zastupali D. W. Odell-Scott 1983., Charles Talbert 1987. [napomena prevoditelja: također Thomas Schirrmacher 1991., a Katharine Bushnell već prije 100 godina] i, u novije vrijeme ponovno, Peppiatt), čini se da je Pavlova namjera jasna: razlučiti ono što su Korinćani činili („žene šute“) i jasno reći da kršćani ne trebaju slijediti korintsku praksu („Što!“). Iako ne mogu jamčiti da je Pavao činio upravo to, to (povijesno) ima mnogo smisla. Prva poslanica Korinćanima već sadrži nekoliko citata koji nisu Pavlovi, a tekst 34. i 35. retka upadljivo je blizak rimskim izvorima. Marg Mowczko primjećuje: „Stajalište da je 14,34-35 citat koji nije Pavlov jedno je od rijetkih koja nude uvjerljivo objašnjenje za nagli prijelaz u tonu koji 34. i 35. redak unose u tekst, kao i za nagli prijelaz u temi, tonu i rodu u 36. retku koji slijedi.“ Ako Pavao doista citira rimski svjetonazor kako bi mu suprotstavio kršćanski svjetonazor, onda je njegovo značenje upravo suprotno od onoga čemu su poučavane evanđeoske žene.

Je li moguće da je Pavao, umjesto da ženama kaže da trebaju šutjeti, kao što je to činio rimski svijet, zapravo htio muškarcima reći da su u Isusovu svijetu žene smjele govoriti? Je li moguće da smo (još jednom) previdjeli ono do čega je Pavlu bilo stalo? Da umjesto da poslušamo njegov prijekor i dopustimo ženama da govore, nastavljamo upravo one patrijarhalne prakse koje je Pavao osudio?

Kao povjesničarki teško mi je zanemariti koliko su Pavlove riječi slične grčko-rimskom svijetu u kojem živi. Pa ipak, čak i ako nisam u pravu i Pavao se samo oslanja na rimske izvore, umjesto da ih namjerno citira kako bi ih opovrgnuo, i dalje bih tvrdila da su upute koje je Pavao dao korintskim ženama ograničene na njihov povijesni kontekst. Zašto? Zato što je neproturječnost vrlina dobrog tumačenja (dakle sklad izjava cijeloga poglavlja, cijele poslanice i cijeloga Novoga zavjeta). Pavao ne izdaje opću uredbu da žene moraju šutjeti; on ženama u svim svojim poslanicama dopušta da govore (1 Kor 11,1-6 dobar je primjer za to). Pavao ne ograničava vodstvo žena; on nam sam kaže da su žene vodile u prvoj crkvi i da podupire njihove službe (o Rim 16 govorit ću u sljedećem odjeljku). Utvrđivanje krute rodne hijerarhije jednostavno nije Pavlova briga. Kao što nas Beverly Roberts Gaventa podsjeća s obzirom na jedno ranije mjesto u Prvoj poslanici Korinćanima (12,1-7), Pavlov „poziv na službu nije ograničen spolom, tako da argumenti o komplementarnosti ovdje nemaju temelja“. ***Inzistirajući na tome da je Pavao ženama zapovjedio šutnju, evanđeoski su kršćani još jednom kapitulirali pred patrijarhalnom kulturom. Umjesto da Aristotela bacimo preko palube (na što nas je nekoć hrabrila Rachel Held Evans), bacili smo preko palube slobodu u Kristu koju nam je Pavao toliko nastojao dati.***

Jer biblijske žene kod Pavla ne slijede našu sliku biblijske žene

Na kraju su me Pavlove žene iz Rim 16 navele da promijenim mišljenje.

Još se sjećam nedjelje kad mi je kliknulo. Nakon propovijedi bila sam uznemirena. Toliko uznemirena da sam prala suđe. Tekuća voda smirivala mi je duh dok sam ribala tanjure od ručka. Moj je suprug znao da nešto nije u redu (pranje suđa bio je nepogrešiv znak). Došao je u kuhinju. Nije rekao ni riječi. Na kraju sam progovorila ja. „Ne vjerujem da je muž glava.“ Naslonio se na radnu ploču. Nisam ga mogla pogledati. Prošlo je još vremena, a onda je upitao: „Ne vjeruješ da su muškarci pozvani biti duhovni vođe doma?“ Odmahnula sam glavom. „Ne.“ Stajao je tamo još minutu, a onda je jednostavno rekao „U redu“ i otišao. Znala sam da se u tome ne slaže sa mnom – odrastao je u komplementarnoj crkvi i pohađao komplementarno teološko učilište. Ipak je bio spreman slušati i razmotriti drugačiju teološku perspektivu. Zauvijek sam zahvalna za povjerenje koje mi je toga dana iskazao.

Zapravo nije propovijed bila kap koja je prelila čašu, iako se sjećam da je bila o muškom vodstvu. Kap koja je prelila čašu bilo je predavanje koje sam nedavno održala na svojem kolegiju o povijesti žena. Govorili smo o ženama u prvoj Crkvi dok smo se kronološki probijali od antičkoga svijeta do srednjega vijeka. Iz hira sam zamolila jednoga od studenata da otvori svoju Bibliju i naglas pročita Rim 16 (na kršćanskom sveučilištu uvijek se mogu osloniti na to da barem jedan student ima Bibliju pri ruci). Zamolila sam razred da sluša i zapiše svako žensko ime koje čuje.

Bio je to snažan pedagoški trenutak – za studente i za mene. Znala sam da su ti reci puni žena, ali još nikada nisam slušala kako se njihova imena čitaju naglas, jedno za drugim.

Feba, đakonica, koja je donijela Pavlovo pismo i naglas ga pročitala u svojoj kućnoj crkvi.

Priska (Priscila), čije se ime spominje prije imena njezina muža (nešto prilično neobično u rimskom svijetu), kao Pavlova suradnica.

Marija, marljiva radnica za evanđelje u Aziji.

Junija, istaknuta među apostolima.

Trifena i Trifosa, Pavlove suborkinje u Gospodinu.

Ljubljena Persida, koja je također marljivo radila za Gospodina.

Rufova majka, Julija, i Nerejeva sestra.

Pavao iskazuje čast deset žena.

Sedam žena istaknuto je zbog svoje službe: Feba, Priska, Marija, Junija, Trifena, Trifosa i Persida. Jedna žena, Feba, naziva se đakonicom. Kevin Madigan i Carolyn Osiek pišu da je Feba „jedina đakonica neke crkve iz prvoga stoljeća čije ime znamo". Za drugu ženu, Juniju, ne kaže se jednostavno da je apostol, nego da je jedna od onih koji su istaknuti među apostolima.

Jeste li znali, pitala sam svoje studente, da je u Rim 16 više žena nego muškaraca označeno po svojoj službi? Sjedili smo i gledali imena tih žena. „Zašto?", odjednom je ubacila jedna studentica, toliko zadubljena u predavanje da nije ni podigla ruku. „Zašto to nisam već prije primijetila?" Vjerojatno zato što engleski prijevod Biblije koji upotrebljavate zamagljuje djelovanje žena, rekla sam joj i započela još jedno objašnjenje.

Slušala sam samu sebe dok sam toga dana predavala. Slušala sam kako iznosim dokaze o tome kako engleski prijevodi Biblije prikrivaju vodeću ulogu žena u prvoj Crkvi. Slušala sam samu sebe kako s razredom prolazim kroz različite prijevode Rim 16.

Uzmite, na primjer, Ryrie Study Bible, koju je 1986. izdao Moody Press (dostupna i u njemačkom prijevodu). Moj je djed imao tu Bibliju, a njegov primjerak stoji na mojoj polici. Umjesto da Febu prizna kao đakonicu, ona njezinu službu prevodi kao „služiteljica". Poslušajte bilješku za proučavanje: „Riječ koja je ovdje prevedena kao ‚služiteljica' često se prevodi kao ‚đakonica', što neke navodi na pretpostavku da je Feba bila đakonisa. Ipak je vjerojatnije da je riječ ovdje upotrijebljena u neslužbenom smislu pomoćnice." „Jeste li to primijetili?", pitala sam svoje studente. Ne navodi se nikakav dokaz zašto bi Febinu ulogu trebalo prevesti kao „služiteljica", a ne kao „đakonica". Ne navodi se nikakav dokaz zašto bi se riječ prije upotrebljavala u „neslužbenom smislu pomoćnice". Razlog za izbor prijevoda možemo naslutiti: to je zato što je Feba bila žena, pa se pretpostavlja da nije mogla biti đakon. Da je izraz „đakon crkve u Kenhreji" stajao uz muško ime, ozbiljno sumnjam da bi značenje riječi „đakon" ikada bilo dovedeno u pitanje.

Dok sam poučavala, razmišljala sam o svojoj crkvi. O tome kako su se žene rijetko pojavljivale na podiju, osim da pjevaju ili sviraju neki instrument. Razmišljala sam o tome kako su žene vodile našu nedjeljnu školu za djecu, a muškarci rad s odraslima. Mislila sam na vrijeme kad su me zamolili da poučavam razred nedjeljne škole za odrasle, a pastor je došao pregledati moje materijale. Budući da sam poučavala samo o crkvenoj povijesti, dopustio mi je da to radim. Da sam, međutim, raspravljala o biblijskom tekstu, bila bi to druga priča.

Sjećam se da sam se osjećala kao licemjerka dok sam stajala pred svojim sveučilišnim razredom.

Evo me, vodim svoje studente kroz uvjerljive povijesne dokaze da problem sa ženama u vodstvu nije bio Pavao; problem je bio u tome kako smo Pavla krivo shvatili i zamračili. Evo me, pokazujem svojim studentima kako su žene u prvoj Crkvi doista vodile i poučavale, čak i kao đakonice i apostolice. Junija se, pokazala sam im, gotovo sve do modernoga doba smatrala apostolicom, kad se njezino ime počelo prevoditi muškim imenom: Junije. Novozavjetni bibličar Eldon Jay Epp sastavio je dvije tablice koje obuhvaćaju grčke Nove zavjete od Erazma do 20. stoljeća. Zajedno tablice pokazuju da se grčko ime Junija gotovo bez iznimke prevodilo u ženskom obliku, sve do dvadesetoga stoljeća, kad se ime odjednom počelo prevoditi kao muško Junije. Zašto? Gaventa objašnjava: „Epp na bolan i uznemirujući način poka-

zuje da je važan čimbenik u postupanju s Rim 16,7 u 20. stoljeću bila pretpostavka da žena ne može biti apostol.“ Junija je postala Junije jer su moderni kršćani pretpostavljali da samo muškarac može biti apostol. Kao povjesničarka znala sam zašto žene u Pavlovim poslanicama ne odgovaraju takozvanim ograničenjima koja današnji vođe crkava nameću ženama. Znala sam da je to zato što smo Pavla krivo čitali. Pavao nije nedosljedan u svojem odnosu prema ženama; mi smo ga svojim tumačenjem učinili nedosljednim. Kao što Rim 16 jasno pokazuje, u stvarnosti biblijske žene proturječe modernim predodžbama o biblijskoj slici žene.

Sve sam to znala. Ipak nisam proturječila vođama svoje crkve kad su tvrdili da žene kod nas ne smiju poučavati dječake starije od trinaest godina. I dalje sam šutjela.

Nastavila sam svoje predavanje. Povijesna je stvarnost ista i za Febu, rekla sam svojim studentima. Pavao je naziva đakonicom. Nitko ne osporava tekst – može se osporavati samo značenje teksta. Rani crkveni oci priznavali su Febu i kao ženu i kao đakonicu. Origen je, na primjer, početkom trećega stoljeća pisao da Febin naslov „s apostolskim autoritetom“ dokazuje „da su i žene pozvane u službu crkve, a u tu je službu Feba bila postavljena u crkvi koja je u Kenhreji. Pavao čak s velikom pohvalom i priznanjem nabraja njezina velika djela“. Iako zacijelo možemo dovesti u pitanje što je Origen mislio pod „službom crkve“, jasno je da je Origen prihvaćao ulogu koja je bila povjerena Febi. Stoljeće poslije Ivan Zlatousti, propovjednik „zlatnih usta“, pisao je o tome kakva je velika čast bila za Febu što je spomenuta „prije svih drugih“, nazvana „sestrom“ i odlikovana kao „đakonica“. „I muškarci i žene“, zaključuje Zlatousti, trebaju Febu kao „sveticu“ „nasljedovati“. U svojoj propovijedi o 1 Tim 3,11 Zlatousti jasno pokazuje da žene shvaća kao đakone jednako kao i muškarce. On piše: „Isto tako žene moraju biti čedne, ne klevetnice, trijezne, vjerne u svemu. Neki kažu da [Pavao] govori o ženama općenito. Ali to ne može biti. Zašto bi usred onoga što govori htio umetnuti nešto o ženama? On zapravo govori o ženama koje imaju čin đakona. ‚Đakoni neka budu muževi jedne žene.‘ To priliči i ženama đakonima, jer je to potrebno, dobro i ispravno, osobito u crkvi.“

Ako vas iznenađuje to otvoreno shvaćanje ženskoga vodstva kod jednoga starješine/prezbitera i đakona iz četvrtoga stoljeća, crkveni povjesničari Madigan i Osiek podsjećaju nas da to ne bi trebalo biti tako: „U crkvama Ivana [Zlatoustoga] u Antiohiji i Carigradu“, pišu oni, „žene đakoni, odnosno đakonise, bile su dobro poznate.“ Opisati Febu kao đakonicu nije za Zlatoustoga bilo neobično, jer su neke od njegovih dobrih prijateljica iz četvrtoga stoljeća bile đakonice. Doista, Madigan i Osiek pronašli su 107 spomena (natpisa i književnih izvora) đakonica u prvoj Crkvi.

Dakako, rekla sam svojim studentima, nije svatko u prvoj Crkvi podupirao žene na vodećim položajima. Služba prezbitera jasno svjedoči o tome kako su se patrijarhalne predrasude antičkoga svijeta već bile uvukle u kršćanstvo. Sjećate li se kako je Aristotel žensko tijelo smatrao čudovišnim i deformiranim? Crkveni vođe unijeli su te ideje u odluke svojih sabora i već su u petom stoljeću izjavljivali da su ženska tijela neprikladna za vodstvo. Kako pišu Madigan i Osiek, „kultna čistoća povezuje se s muškarcima, nečistoća sa ženama. To je bio najjači argument protiv žena prezbitera“. Do šestoga stoljeća, kad se Crkva proširila europskim krajolikom i stara svjetovna središta rimske moći zamijenila svetim službama biskupa i svećenika, i žene su bile u pokretu – ali natrag na svoje nekadašnje mjesto pod vlašću muškaraca.

„Dr. Barr, zašto nas tomu ne uče u crkvi?“

Pogledala sam studenticu i srce mi se steglo. Većina ljudi to jednostavno ne zna, rekla sam. Udžbenike za teološka učilišta često pišu pastori – a ne povjesničari (i osobito ne povjesničarke). Većina ljudi koji

pohađaju komplementarne crkve ne zna da je ESV-ov prijevod Junije kao „dobro poznate apostolima“ umjesto „istaknute među apostolima“ bio namjeran potez kako bi se žene držale podalje od vodstva (Rim 16,7). Ljudi vjeruju da su žene u prvoj Crkvi bile isključene iz vodstva, upravo kao što su isključene iz vodstva u modernoj crkvi. Crkva poučava ono što smatra istinitim.

To su bile stvari koje sam izgovorila naglas.

Ono što nisam rekla – i što mi je natjeralo suze na oči dok sam toga dana stajala uz sudoper – bilo je da sam znala istinu. Znala sam istinu, a ipak sam u svojoj crkvi šutjela. Šutjela sam jer sam se bojala da bi moj muž mogao izgubiti posao. Bojala sam se da ćemo izgubiti prijatelje. Bojala sam se da ćemo izgubiti svoju službu.

Komplementarizam nagrađuje žene koje se drže pravila. Šuteći, pridonosila sam tomu da moj muž može ostati vođa. Šuteći, mogla sam imati određeni utjecaj. Šuteći, zadržala sam prijateljstvo i povjerenje žena oko sebe. Šuteći, zadržala sam udoban život.

Ali znala sam istinu o Pavlovim ženama. Znala sam za stvarnost da žene koje se u Bibliji hvale – poput Febe, Priske i Junije – dovode u pitanje granice moderne biblijske slike žene. Kao povjesničarka znala sam da su žene u mojoj vlastitoj crkvi držane podalje od vodećih uloga jer se rimski patrijarhat ponovno uvukao u prvu Crkvu. Umjesto da odbacimo poganski Rim i prigrlimo Isusa, učinili smo suprotno – napustili smo Kristovu slobodu i prihvatili ugnjetavanje antičkoga svijeta.

Zatvorila sam vodu u sudoperu i složila suđe.

Bilo je vrijeme da više ne šutim.

Bilješke

1. Komplementarizam u engleskom govornom području znači da se muškarac i žena nadopunjuju, ali unutar hijerarhijskoga poretka u kojem muškarac vodi, a žena slijedi, odnosno u kojem žena muškarcu nije samo pridružena nego i podređena, kao posljedica ili izraz poretka stvaranja. Beth Barr i prevoditelj, s mnogim drugim kršćanima, zastupaju uzajamno nadopunjavanje muškarca i žene bez hijerarhijske podređenosti, odnosno nadređenosti.
2. Luther je te tekste, koji su uređivali život u kući i međusobne odnose, nazvao „Haustafeln“ (doslovno „kućne ploče“; na hrvatskom se obično kaže „kućni zakonici“).
3. Tako je i u mnogim njemačkim prijevodima.